

ROZHOVORY PŘES ROZBOUŘENÉ DOBY

Luboš Dobrovský Petr Pithart

Jiří Pehe Aleš Palán Jan Kysela

Timothy Snyder Olga Sommerová

Igor Lukeš Michael Žantovský

Marek Orko Vácha Šimon Pánek

Mark Slouka

PROSTOR

ARMY CZ

ARMY FORUM

GLOBSEC 2017 BRATISLAVA FORUM

www.kultiv.cz

GLOBSEC
Lubos Dobrovesky

EUROPEAN UNION
EUROPEAN COMMISSION
EUROPEAN PARLIAMENT
EUROPEAN COUNCIL
EUROPEAN COURT OF JUSTICE
EUROPEAN COURT OF AUDITORS
EUROPEAN CENTRAL BANK
EUROPEAN INVESTMENT BANK
EUROPEAN INVESTMENT FUND

ASUS

VETCENTRUM
veterinair centrum
Dierdijk 100
3811 CA Amstelveen
T 020 486 1111
F 020 486 1112
www.vetcentrum.nl

Dierdijk 100

Handwritten notes on a spiral notebook.

Handwritten notes on a sheet of paper, including a large silhouette of a hand.

Rozhovory přes rozbouřené doby

PROSTOR

ROZHOVORY PŘES ROZBOUŘENÉ DOBY

Luboš Dobrovský Petr Pithart
Jiří Pehe Aleš Palán Jan Kysela
Timothy Snyder Olga Sommerová
Igor Lukeš Michael Žantovský
Marek Orko Vácha Šimon Pánek
Mark Slouka

© PROSTOR, 2019

Fotografie © Roman Souček, Josef Kubiček, Michael Tomeš, 2019

ISBN 978-80-7260-439-5

*Věnováno všem,
kteří se zasloužili o svobodu v této zemi*

OBSAH

Aleš Lederer / úvodem Třicet let svobody. Třicet let PROSTORU	25
Luboš Dobrovský Už si zase zvykáme držet hubu a krok	37
Šimon Pánek Příští prezident by měl hojit, a ne zraňovat	73
Petr Pithart Revoluce kiksů, omylů, chyb	105
Olga Sommerová Svoboda není zadarmo	143
Mark Slouka Pod hladinou americké společnosti teče řeka samoty	175
Aleš Palán I prohrát je dobrý	205
Timothy Snyder Po špatných historických je dnes poptávka	233

Marek Orko Vácha Raději se zmýlit vlastním srdcem	255
Igor Lukeš Česká porevoluční kocovina	287
Jan Kysela Vůdce nesmí zmizet za obzorem	315
Jiří Pehe Jsme v půli cesty	343
Michael Žantovský Z havlovsko-klausovského období dodnes těžíme	377
Autoři rozhovorů / editorka knihy	404
Poděkování	406

Aleš Lederer

/ úvodem

Třicet let svobody. Třicet let PROSTORU

V pátek 17. listopadu 1989 nemám službu v kotelně, tak jedu na chalupu sekat elektriku. Večer po návratu domů mi manželka říká o zmlácených demonstrantech na Národní třídě. Volám Pavlu Tigridovi do Paříže, protože ten má často přesnější informace než my v Praze.

Druhý den chodím po městě, všude hloučky debatujících lidí, na každém kroku je cítit dusná atmosféra, nálada v ulicích působí jako ticho před bouří. Někdo mi volá, že se v neděli sejdeme v Činoherním klubu, ať tuhle informaci šířím dál důvěryhodným lidem.

Následující večer jdu tedy do Činoheráku. Domů se vracím naplněný euforií a optimismem. Právě jsme založili Občanské fórum.

V pondělí ráno je teplota na nule. Přesto zamykám kotelnu a odmítám topit. Vyhlášuji v kotelně dílen Národního divadla na Vinohradech stávkou. Vzápětí se narychlo schází vedení divadla v čele s ředitelem a radí se, co se mnou dělat. Zatímco já procházím studenými dílnami, kde lidé místo práce v hloučcích diskutují, a hovořím s nimi.

Postupně se přidávají kostymérky, kulisáci, v historické budově herci a členové uměleckých souborů, dokonce i někteří straníci. Najednou mám pevnější půdu pod nohama.

Národní divadlo vstupuje do stávkový a já společně se zvukařem Ondřejem Noskem a hercem René Přibílem zakládám stávkový výbor.

Je 10. prosince 1989, tři týdny od masakru na Národní. Václav Havel ještě není prezidentem, v parlamentu sedí komunisté, právě byla jmenována Vláda národního porozumění. Na nic nečekám a spěchám do budovy odboru Ministerstva kultury na Malém rynku u Staroměstského náměstí. Místnímu úředníkovi říkám, že mám v úmyslu založit nakladatelství a vydávat knihy. Vysvětluje mi údaje k žádosti. Ještě téhož dne ji odesílám.

O týden později, 17. prosince, dostávám poštou oficiální potvrzení, že mohu podnikat v oboru. Nakladatelství PROSTOR je na světě!

Redakci mám v obýváku, v bytě se ženou a třemi dětmi na Žižkově. Začíná mých třicet let svobody s PROSTOREM. Třicet let prostoru svobody.

Ještě před Vánocemi posílám do tisku první knihu. Na začátku ledna 1990 vydávám Tigridovu *Politickou emigraci v atomovém věku*. V nákladu sto tisíc výtisků.

Proč právě PROSTOR a proč Pavel Tigrid? Pro vysvětlení musím zpátky do historie, až na začátek osmdesátých let.

S kamarády Honzou Šternem, Honzou Vávrou, Jiřím Halpou, Jiřím Novotným, Ivem Kačabou a Jiřím Sirotkem jsme se tehdy shodli, že nemůžeme jen nadávat v soukromí na poměry, jak je všechno špatné a jak jsou komunisti neschopní. Vždyť ten režim, to jsme byli také my. Rozhodli jsme se, že musíme vylézt z ulity a něco konkrétního vykonat. Chyběl nám prostor pro konfrontaci názorů, prostor pro svobodné vyjádření myšlenek, prostor pro svobodnou tvorbu.

Po mnoha dlouhých, komplikovaných debatách jsme se shodli, že začneme vydávat časopis. Založili jsme samizdatovou revue s příznačným názvem Prostor. První číslo vyšlo v červnu 1982.

Nebyl to typický disidentský časopis. Stál někde na pomezí mezi „šedou zónou“ a disentem. Nikdo z nás nebyl chartista. Časopis jsme chtěli dělat co nejotevřenější na všechny strany, abychom oslovili i širší společnost, nejen disidenty. Vzorem pro nás bylo Tigridovo *Svědectví*.

Moje máma, tehdy už důchodkyně, všechno přepisovala na starém psacím stroji. Číslo se pak ručně množila válečkem přes blány na papír. Od každého čísla jsme namnožili kolem sta kusů. Byla to pěkná dřina, říkali kamarádi. Já u výroby nesměl figurovat. Až později.

Všechno se zásadně změnilo v roce 1983. Tehdy na podzim zemřel kousek od Mnichova můj táta, který tam byl v nucené emigraci. Po úmorných peripetiích jsem nakonec dostal od Ministerstva vnitra povolení vycestovat na jeho pohřeb. Jeli jsme se ženou, děti musely zůstat doma jako pojistka našeho návratu. Byla to smutná cesta, ale s nečekaně radostným vyústěním. Smuteční řeč nad tátovou rakví měl Pavel Tigrid. Tehdy jsme se viděli poprvé v životě. A než jsem se s manželkou vrátil přes zadrátované hranice domů, stihli jsme domluvit vše potřebné, co by nám zejména technicky pomohlo s vydáváním revue Prostor.

Pavel Tigrid nám vzápětí poslal nejrůznějšími kanály skvělé technické vybavení a následující roky nás systematicky podporoval, nejen potřebnou technikou, ale i finančně. Někdy v polovině osmdesátých let jsme díky němu získali supermoderní kopírku. Propašoval ji k nám tehdejší západoněmecký velvyslanec. Přebíral jsem ji od něho v maximálním utajení,

za okolností připomínajících špionážní romány Grahama Greena. Kopírka zvětšovala a zmenšovala, takže jsme k časopisu přidali i knižní edici. Jako první v ní vyšla trilogie Bohumila Hrabala *Svatby v domě*, *Vita nuova*, *Proluky*. Následovaly *Potíže s dějinami* od Josefa Kroutvora a poslední knihou byla *Nesnesitelná lehkost bytí* Milana Kundery. Ta vyšla na podzim roku 1989. Všechny tituly jsme obvykle tiskli ve dvou stech výtiscích, které jsme rozdávali přátelům a známým.

Léta samizdatu však mají pro můj další profesní život zásadní význam. Díky této zkušenosti vím, co a jak chci dělat. Byla to výborná škola pro budoucí oficiální podnikání. Vydávání samizdatové revue mi dodalo sebevědomí založit v prosinci 1989 nakladatelství PROSTOR coby její legalizované pokračování.

Za třicet let od první vydané knihy, kterou tehdy tři lehce promrzlí kamarádi studenti prodávali u stolku na Můstku, urazil PROSTOR velký kus cesty. Snaha zpřístupňovat čtenářům důležitá díla světové produkce vydržela naší redakci do dnešních dnů. Vždy jsme usilovali o kultivaci a udržení prostoru svobody ve společnosti. Věřím, že mnoho z těch stovek vydaných knih mělo v tomto ohledu významný společenský dopad. Snažili jsme se vybírat tituly, jež pojednávají o svobodě a brání jí – ať jsou to díla beletristická nebo literatury faktu.

Díky PROSTORU u nás zdomácněli autoři jako Timothy Snyder (rozhovor s ním naleznete v této knize), Tony Judt, Timothy Garton Ash, Henry Kissinger, David Satter, Igor Lukeš (i s ním najdete rozhovor v této knize), Yascha Mounk či Steven Levitsky a Daniel Ziblatt. Také romanopisci Guzel Jachina, Vadim Delone, Bernhard Schlink, Paul Auster či William Somerset Maugham...

Za všechny spolupracovníky, kteří spoluvytvářeli podobu nakladatelství po roce 1989, připomínám Kristiána Sudu,

který podnítil vydávání textů Thomase Bernharda, Milady Součkové či některých knih Petera Handkeho. Také politologa Jiřího Pehe (rovněž s ním naleznete rozhovor v této knize), jenž pro PROSTOR objevil Timothyho Snydera, Elenu Ferrante, Tonyho Judta a další. Mimořádného překladatele Martina Pokorného, inspirátora vydání řady politologických knih, například Grahama Allisona nebo Yaschy Mounka či románu Muriel Sparkové. Musím zmínit i Miroslava Petříčka, jenž nám byl ve výběru titulů dlouhá léta významnou oporou. Konečně i šéfredaktora PROSTORU Richarda Štencla, který mi byl věrným kolegou takřka celých třicet let, stejně tak syna Adama, jenž se k týmu přidal hned po škole a stal se neodmyslitelným členem redakční sestavy.

Samozřejmě že za tu dlouhou dobu přišlo nespočet kritických okamžiků. Často mě pronásledovaly obavy, zda nakladatelství přežije. Díky víře a naději, pomoci přátel a několika komerčně úspěšným titulům jsme vydrželi až do dnešních dnů. A nyní, u příležitosti třicátého výročí nabytí svobody a naší oficiální existence, můžeme sobě a Vám, našim čtenářům, bez nichž bychom tu už dávno nebyli, dopřát tuto knihu.

Její editorka Denisa Novotná oslovila respektované novináře a dvanáct osobností veřejného života, jichž si vážíme, aby prostřednictvím rozhovorů reflektovali „prostor svobody“ v současné české společnosti.

Přirozeně se mezi respondenty objevuje řada přátel a spolupracovníků PROSTORU.

Začnu někdejší politikem Lubošem Dobrovským. Znáám ho ještě z disentu. Pevný a zásadový chlap konzistentních názorů. I když s ním nesouhlasíte, záhy pochopíte, že je to muž, na kterého je vždy stoprocentní spolehnutí.

Profesor Jan Kysela, ústavní právník par excellence, upoutal moji pozornost už před lety. Vyhledávaný komentátor

ústavněprávních hlavolamů dokáže kultivovaným způsobem podrobit politické excesy tvrdé kritice.

Brilantní historik prof. Igor Lukeš je nesmlouvavým odpůrcem jakékoliv totality, zejména pak té komunistické. Skvělý glosátor nejen americké politické scény. Je radost ho poslouchat i číst, protože od něho se vždy dozvíte jasný názor. Známe se od poloviny 90. let, kdy mu PROSTOR vydal první knihu.

Spisovatele Aleše Palána, dnes jednoho z našich zásadních autorů, jsem nejdříve sledoval jako novináře v denním tisku. Obdivuji ho pro jeho pracovitost. Má na svém kontě už desítky vydaných knih. Pořád mi vrtá hlavou, jak dokáže tohle všechno stihnout. Aleš je vynikajícím pozorovatelem života se skvělými nápady. Nesmírně spolehlivý, zároveň skromný. Jsem rád, že jsme se stali nejen spolupracovníky, ale i kamarády.

Se Šimonem Pánkem, současným ředitelem humanitární organizace Člověk v tísni a někdejšími studentským aktivistou, jsem se poprvé osobně setkal v listopadu 1989, tuším v divadle Disk. Inteligentní člověk s charismatem, které ho předurčuje k výkonu významné funkce ve veřejné sféře.

S politologem a spisovatelem Jiřím Pehe jsme se poznali v závěru jeho fungování na Pražském hradě u Václava Havla. Bytostný liberál se zkušenostmi ze Západu, zejména z Ameriky. Vzdělaný, sečtělý, s širokým politologickým rozhledem a zkušenostmi. Přátelský, obětavý člověk, který přesně rozpozná, kde a komu je třeba pomoci.

S bývalým politikem Petrem Pithartem se známe ještě z dob disentu, hlavně samizdatu. Přinášel na českou scénu názory britských konzervativních myslitelů, zejména Rogera Scrutona. Nejen radami pomáhal při tvorbě samizdatové revue Prostor. Ač vzděláním právník, je skvělý historik

a politický myslitel. Oceňuji jeho slušnost a tolerantnost jak v politice, tak v osobní rovině.

Spisovatele Marka Slouku přivedl do PROSTORU Jirka Pehe. Mark je příjemný a kultivovaný společník, citlivý intelektuál. Jeho tatínek, novinář Zdenek Slouka, přispíval v devadesátých letech do revue Prostor.

Knihy historika prof. Timothyho Snydera vydáváme společně s nakladatelstvím Paseka. Imponuje mi jeho jasnozřivý pohled na vzestup autoritářství, zejména na současného amerického prezidenta Donalda Trumpa.

S dokumentaristkou Olgou Sommerovou se znám od devadesátých let. Vážím si jí pro její zřetelné názory. Nikdy nekličkuje. Když si něco vezme za své, neuhne a nepovolí.

Čistý názory přírodovědce Marka Orko Váchy je pro mě vždy potěšením. Bytostný intelektuál s rozhledem, který se dokáže srozumitelně vyjadřovat o složitých věcech. Nezištně pomohl PROSTORU při propagaci titulu Miroslava Verky *Evoluce svým vlastním tvůrcem*.

S Michaelem Žantovským, současným ředitelem Knihovny Václava Havla, se znám řadu let, vydali jsme mu románový politický thriller *Ochlazení*, poprvé pod pseudonymem Daniel Wolf, podruhé pod vlastním jménem. Líbí se mi jeho střízlivé, praktické politické uvažování bez zbytečného patosu, má za sebou úctyhodnou politickou kariéru. Vážím si ho také jako skvělého textaře a překladatele.

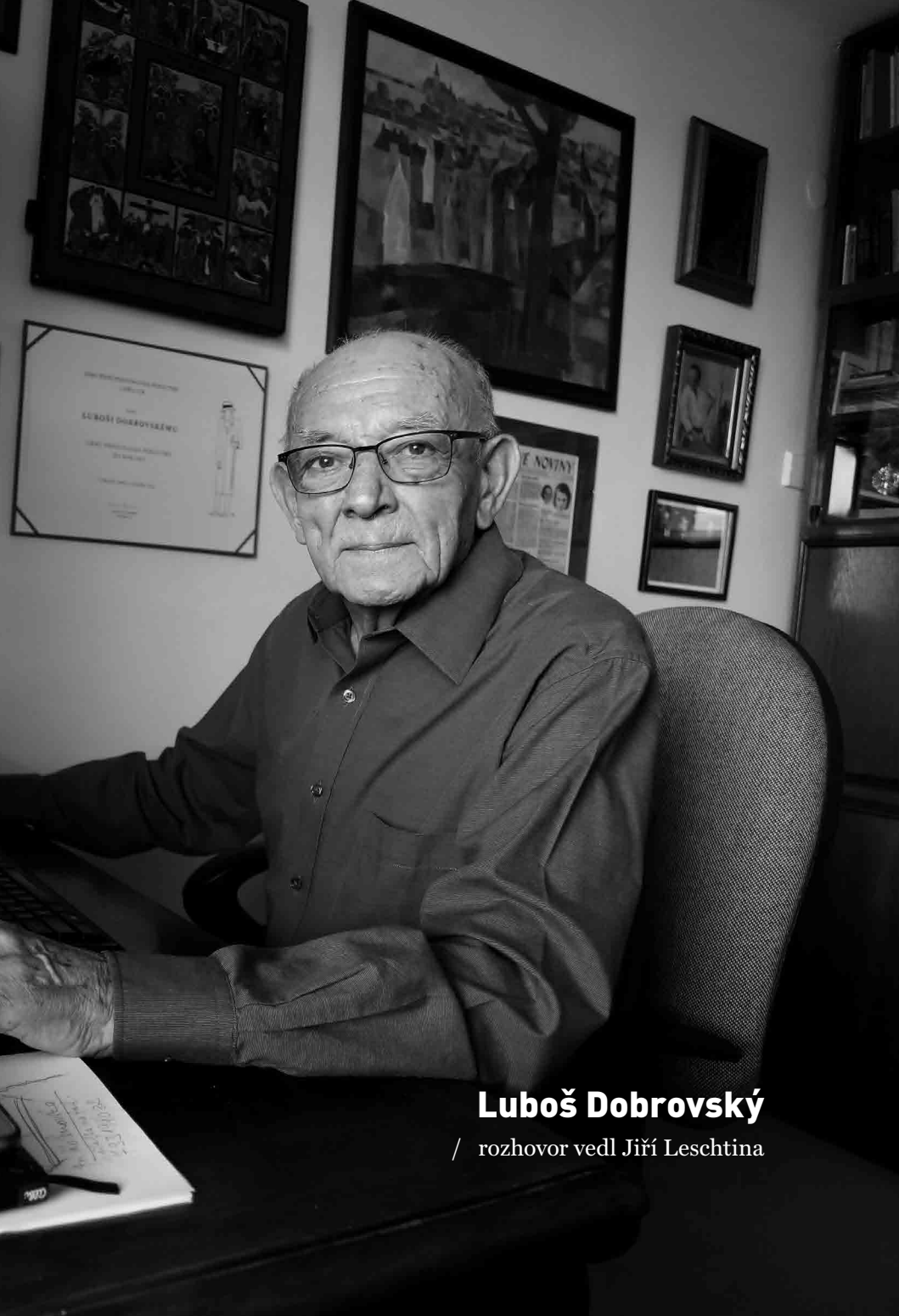
V této knize rozhovorů je pro mě zajímavé sledovat, jak osobnosti různých generací – někdejší disidenti, politici, emigranti, studentští aktivisté či mladý ústavní právník – vnímají po třiceti letech od revoluce „prostor svobody“. Řada z nich vyzdvihuje odkaz Václava Havla a jeho *Moc bezmocných* a současně sdílí obavy z omezování svobody vlivem internetu.

Doufám, že prostřednictvím této knihy čtenář lépe pochopí zásadní význam listopadových událostí v roce 1989, kdy jsme se po čtyřiceti letech dočkali vytoužené svobody, jejíž míra je v našem prostoru historicky bezprecedentní. A díky níž vzniklo nakladatelství PROSTOR.

A. L., listopad 2019

602

Luboš Dobrovský

/ rozhovor vedl Jiří Leschtina

Když jsme v našem rozhovoru mluvili o tom, jak se stal v roce 1992 vedoucím Kanceláře prezidenta republiky Václava Havla, **Luboš Dobrovský** se usmál: „Měl jsem zkušenost jako ministr obrany, jednal jsem s generály. A generálům se velí. Chvíli mi trvalo, než jsem si uvědomil, že ti, kteří na Hradě zůstávali, žádní generálové nejsou a způsob, jakým bych chtěl kancelář vést, není vůbec vhodný.“

Právě míra sarkasmu a kritického nadhledu, s níž někdejší novinář, disident a polistopadový politik nahlíží na svou roli při obraně a rozvíjení demokracie v uplynulých desetiletích, jako by byla pro Luboše Dobrovského takřka povinnou disciplínou.

Narodil se jako Luboš Hammerschlag v roce 1932 v Kolíně. Původně studoval vojenské, pak civilní gymnázium a později rusistiku a bohemistiku na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy. Jeho spolužákem byl Jiří Dienstbier, který ho přivedl k novinářině. V letech 1959 až 1968 byl redaktorem zahraniční redakce Československého rozhlasu a v období let 1967 až 1968 působil jako dopisovatel v Moskvě.

V srpnu 1968 se podílel na podzemním vysílání rozhlasu. V roce 1970 byl vyloučen z KSČ, v následujících letech normalizace pracoval ve skladu Památníku národního písemnictví a po podpisu Charty 77 se živil jako myč oken. V disentu se podílel na vydávání samizdatového časopisu Kritický sborník, od roku 1987 byl členem redakce samizdatových Lidových novin.

Po listopadu 1989 působil krátce jako náměstek federálního ministra zahraničních věcí. Od října 1990 až do června 1992 byl ministrem obrany ve vládě České a Slovenské federativní republiky. V následujících třech letech řídil Kancelář prezidenta republiky. Poté se stal velvyslancem v Ruské federaci. Na tuto funkci rezignoval v roce 2000 poté, co se dostal do konfliktu s ministrem zahraničí české vlády Janem Kavanem.

Luboši Dobrovskému byl prezidentem Václavem Havlem propůjčen Řád Tomáše Garrigua Masaryka, dále získal Cenu Ferdinanda Peroutky.

Už si zase zvykáme držet hubu a krok

S jakými představami demokracie a svobody jste přicházel po převratu v roce 1989 do politiky a do veřejného prostoru a funkcí?

To je otázka, nad kterou se musím dneska trochu usmát. Moje představy o demokracii a jejích základních hodnotách byly stejně jako u řady mých přátel z disentu velmi malé, přímo nepatrné. O demokratickém provozu nebo o smysluplnosti politických stran a jejich jednání v parlamentu jsme nevěděli téměř nic. Myslím si, že určitá skupina lidí, k níž jsem se také hlásil, vnímala obsah pojmu svoboda poměrně úzce, jako svobodu k tvorbě. Jako schopnost odstranit cenzuru. Kromě lidských a občanských práv, k nimž nás inspirovala helsinská konference, jsme před převratem, který byl i pro mnohé z nás disidentů velmi neočekávaný, valný ánung o demokracii neměli. A byli jsme zaskočení.

Jak jste si počínali v prvních měsících po převzetí politické moci?

Byl to naprostý chaos. Vždyť teprve po převzetí moci jsme se začali sami sebe a vzájemně tázat, co vlastně znamená praktikovaná demokracie. A v té chvíli jsme se začali nejen spojovat, ale i rozdělovat. Na jedné straně hodnotově chápaná

demokracie Václava Havla a na straně druhé ekonomicky pojatý režim Václava Klause. Režim řízený odosobněnou neviditelnou rukou trhu. A poměrně rychle se ukázalo, že lidé kolem Václava Klause jsou v ekonomických otázkách daleko lépe připraveni než my, kteří jsme hledali způsoby, jak uvést do provozu demokracii a právní stát, což je nepochybně proces velice dlouhodobý a předpokládá dobrou přípravu a zkušenost všech občanů.

V čem spočívalo hodnotové chápání demokracie Václava Havla? Z čeho vycházel a co pro něj bylo nejdůležitější?

Vycházel z toho, že pokud prvorepubliková demokracie fungovala, tak mimo jiné proto, že existovala veřejně se projevující vrstva významných vzdělanců, za nimiž byly úžasné výsledky v oborech umělecké nebo vědecké činnosti, a lidí hodných respektu pro svou veřejně prospěšnou činnost. Zkrátka vzdělanců a lidí za sebe a za své jednání odpovědných. Parlamentní fungování politických stran tak mohlo být konfrontováno s jakýmsi vzdělanějším prostředím. Zároveň šlo o zdůraznění toho, že všichni, kdo žijí na území státu, ať to byli Češi, Slováci, Němci, Poláci, Maďaři, Rusíni a Ukrajinci, většinou byli zajedno v tom, že jsou občany státu, který se hlásí k určitému poměrně širokému výkladu lidských práv. A k nárokům na to, aby demokratickými způsoby, prostřednictvím voleb, dávali najevo svůj souhlas i nesouhlas s tím, jak s jejich představami o přítomnosti i budoucnosti zachází vláda. A aby to dávali najevo včas a kultivovaně.

A jak na to reagovala klausovská část politické scény?

Klaus a jeho lidé měli pocit, že je potřeba rychle uvést do nějakého rozumného stavu především národní hospodářství, transformovat ho v ekonomiku tržní povahy. A všechno ostatní

včetně návratu k masarykovskému souboru hodnot, který by vzal v úvahu novou, po všech stránkách složitou situaci – to byla záležitost druhořadá. Ukázalo se, že Klausův postoj, který měl výrazně praktickou, poněkud ovšem značně zjednodušující podobu, oslovil obrovskou spoustu lidí, kteří očekávali zejména návrat možnosti podnikání. Ale ti, kdo byli připraveni obnovit podnikání, to byli z velké části lidé, kteří měli nějakou zkušenost s řízením velkých podniků, a byli to tedy až příliš často bývalí komunističtí funkcionáři. Protože bez toho, aby byli členy Komunistické strany Československa, by se sotva domohli tak vysokého postavení. Kromě nich se na podnikání těšili ovšem i někdejší veksláci.

Byly od počátku postoje Václava Havla a Václava Klause tak protichůdné?

Nebyl jsem zřejmě dost pozorný, a tak se mi zpočátku nezdály až tak neslučitelné. Ale kdybychom si udělali rozbor Klausova jazyka a přidali povýšený způsob prezentace jeho způsobů, čímž se vypořádával s Havlovým postojem, tak bychom právě v něm našli rostoucí prvky nepřátelství. A to vytvořilo situaci, ve které se Klausovi příznivci cítili jako praktici daleko povýšenější nad těmi, kdo se zabývali něčím, co na první pohled nemělo tržní smysl proměněný v zisk. Debata to byla nepříjemná, protože Václav Havel byl svou povahou spíš člověk smírlivý, uklidňující a nebyl připraven na takovou tvrdost, s níž jeho oponenti hlásali své absolutní pravdy. Havel se tehdy snadno ocital v defenzivě.

A na rozdíl od Václava Klause neměl za sebou jasně vyprofilovanou, účinně fungující politickou stranu.

Jestli někdo vytýká Václavu Havlovi, že nebyl velkým příznivcem politických stran, tak má pravdu jen z malé části. Nešlo